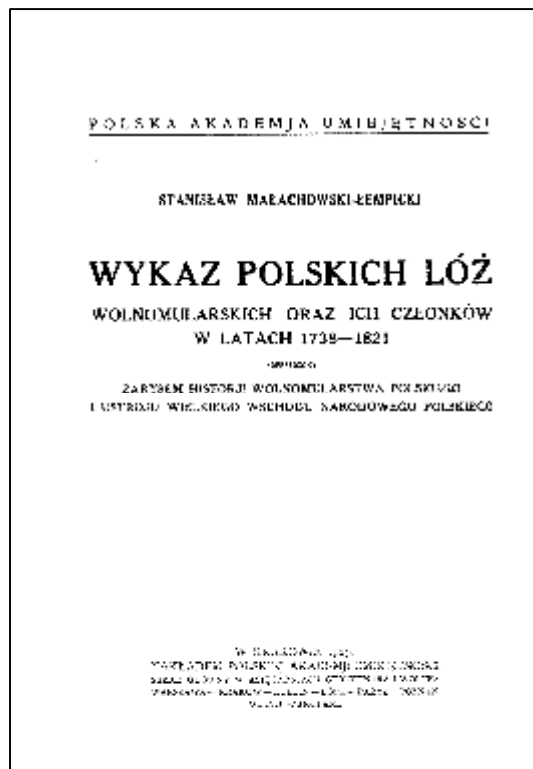

W „Wykazie polskich łóż wolnomularskich oraz ich członków w latach 1738 - 1821 poprzedzony zarysem historii wolnomularstwa polskiego i ustroju Wielkiego Wschodu Narodowego Polskiego” autorstwa Stanisława Małachowskiego – Łempickiego znalazłem Andrzeja Zbaraszewskiego. W 1820 miał III stopień rytu siedmiostopniowego, był drugim stuartem w loży Węzeł Jedności, członkiem honorowym loży Szczęśliwe Oswobodzenie.

Dlatego poniżej zamieszczam artykuł wyjaśniający zagadnienia związane z wolnomularstwem.

Źródło: <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/results?action=SearchAction>

Przyczynek do dziejów masonerii grodzieńskiej na przełomie XVIII i XIX w.

Wilno i Ziemia Mickiewiczowskiej Pamięci, t. 1, Białystok 2000, s. 95-113.

Literatura i źródła

Zagadnienie dziejów ruchu wolnomularskiego na terenie byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego było przedmiotem opracowań już od przełomu XIX i XX wieku. Jedne z pierwszych publikacji Feliksy Eger, poświęcone dziejom wolnomularstwa w Rzeczypospolitej, przedstawiały ten liberalny w swojej istocie ruch w zdecydowanie negatywny sposób[1]. Równoległe z ukazaniem się tych prac zagadnienie historii masonerii poruszył Stanisław Załęski[2]. Pierwszym, bodaj, autorem, który zwrócił uwagę na dzieje łóż w Wielkim Księstwie Litewskim, był S. Dobrianskij[3], który w swoich pracach zbadał kwestię ewolucji łóż masońskich w drugiej połowie XVIII - początku XIX w. Dotyczyły one także stosunku społeczeństwa wobec wolnomularzy oraz zapatrywań masonów na kwestię odzyskania niepodległości Rzeczypospolitej, zniesienia poddaństwa chłopów, reformy Jakuba Szymkiewicza. Mimo braku bogatego materiału na temat masonerii grodzieńskiej Dobrianskij nie pominął w swoich pracach odpowiedzi na pytanie o jej stosunek do reformy wolnomularskiej na początku XIX w.[4]. Zagadnienie dziejów masonerii w Rzeczypospolitej zanalizował Stanisław Małachowski-Łempicki. Lecz tylko niektóre wśród jego licznych prac są istotne dla podejmowanego zagadnienia. Publikację Małachowskiego-Łempickiego zawierają informacje o liczebności oraz składzie grodzieńskiej loży masońskiej na początku XIX w.[5] Grodzieński historyk z okresu międzywojnia Józef Jodkowski również poruszył kwestię dziejów wolnomularzy grodzieńskich[6]. Wśród najnowszych prac, ujmujących interesujące nas zagadnienie, warto odnotować prace Ludwika Hassa, które zawierają rzadkie wiadomości o działalności masonerii w Grodnie[7].

Wiadomości o działalności wolnomularzy grodzieńskich można znaleźć również na łamach prasy początku XIX w., na przykład w “Dziejach Dobroczynności”[8].

Wobec dysponowanego zasobu źródeł, przechowywanego w większości w zbiorach Grodna i Wilna, należy skupić uwagę na najważniejszych kartach rozwoju masonerii grodzieńskiej: ich powstaniu, działalności, składzie personalnym łóż.

Ruch masoński w Rzeczypospolitej i masoneria grodzieńska XVIII w.

Kolebką ruchu wolnomularskiego była Anglia. Stąd po powstaniu w pierwszej ćwierci XVIII w. jego organizacji idee masońskie rozszerzyły się na całą Europę. Pierwsza loża w Rzeczypospolitej została założona w Warszawie w latach 30-tych XVIII w.[9] Skład członków łóż na początku stanowiła przeważnie arystokracja[10]. Za panowania Stanisława Augusta idee masońskie stały się bardzo popularne. Loże wolnomularskie głosiły oraz realizowały zasady liberalne: tolerancji politycznej i religijnej, wolności, równości, rozwoju umysłowego społeczeństwa, które stanowiły “wyraz oświeceniowej wiary w rozum i postęp”[11].

W latach 1781-1784 powstał Wielki Wschód Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego[12]. Fakt ten stanowi dobre świadectwo rozpowszechnienia się teorii masońskich również na terenach WKL jeszcze przed ostatecznym ukształtowaniem się Wielkiego Wschodu[13]. Grodno nie stanowiło w tym szeregu wyjątku. W drugiej połowie XVIII w. miasto pełniło rolę ważnego ośrodka życia politycznego WKL. Tu obradowały sejmy, Trybunał Litewski oraz Asesoria Litewska. Dla tego nie bez podstaw podróżnik William Coxe w 1778 r. określił Grodno jako główne miasto Litwy[14].

Wiadomości o grodzieńskiej loży masońskiej końca XVIII w., jak zresztą o wielu innych lożach WKL, są nikle. Małachowski-Łempicki tłumaczy ten fakt zniknięciem archiwów łóż XVIII w.[15]

Pierwsza informacja o pojawieniu się masonów w Grodnie pochodzi z 1779 r. Wówczas to w celu założenia “loge de deputation” do Grodna był delegowany sędzia Gurke z wileńskiej loży “Dobry Pasterz”[16].

Dla zrozumienia, w jaki sposób w Grodnie została założona pierwsza wolnomularska loża, warto przypomnieć jej strukturę organizacyjną. Według konstytucji z 1784 roku na czele masońskiej prowincji wielkopolskiej, małopolskiej i litewskiej stali namiestnicy Wielkiego Mistrza. W r. 1786 namiestnikiem od prowincji litewskiej był Ludwik Gutakowski, mistrz katedry w Grodnie[17]. Każda prowincja miała lożę prowincjonalną, posiadającą prawo założenia łóż symbolicznych i nadzoru z lożami w całej prowincji. W r. 1781 wielka loża “Doskonała jedność” uzyskała prawo mianowania się lożą prowincjonalną[18]. W tymże 1781 roku została założona grodzieńska loża “L’hereuse Delivrance”[19]. Małachowski-Łempicki sądził, że pierwszym mistrzem loży w Grodnie był Ludwik Gutakowski, a potem radca króla August Becu. Jednak zajmowanie w 1784 r. przez Augusta Ludwika Becu, urodzonego w 1771 r., absolwenta Głównej Szkoły Litewskiej z 1787 roku, posady mistrza loży wzbudza wyraźne wątpliwości [20]. Prawdopodobnie był im Jan Ludwik Becu, działacz z otoczenia Antoniego Tyzenhauza, pracujący w aparacie administracyjnym na Horodnicy.

Materiały źródłowe, a dokładnie przywilej masoński, datowany w czerwcu 1781 roku, przechowywane w bibliotece litewskiej Akademii Nauk, nieco uściśla i dopełnia wiadomości na temat składu loży grodzieńskiej oraz jej pierwszego mistrza. Jak wynika z treści przywileju, loża “L’hereuse Delivrance” przekazała pełnomocnictwo swego przedstawiciela

Antoniemu Godinowi, mistrzowi katedry wileńskiej loży “Dobry Pasterz” do instancji zwierzchnich władz masońskich. Dokument jest bogato udekorowany przez symbolikę masońską: kolumny, cyrkiel i t. p.

Tak więc mistrzem katedry loży grodzieńskiej w 1781 roku był powszechnie znany lekarz Jean Emmanuel Gilibert, zaś wśród członków loży znalazło się wiele osób z otoczenia podskarbiego Antoniego Tyzenhauza oraz mieszczan grodzieńskich, przeważnie pochodzenia niemieckiego.

Utrata niepodległości kraju po rozbiorach Rzeczypospolitej spowodowała zamknięcie łóż. Wszystkie kapitały oraz archiwa masońskie zaginęły[21]. Być może, brak informacji na temat działalności masonerii grodzieńskiej XVIII w. uzupełni krótkie przypomnienie tradycyjnych dobroczynnych inicjatyw wolnomularzy: poparcie dla sprawy otwierania szpitali, bezpłatne rozdawanie zup oraz szczepień przeciwko chorobom zakaźnym. Masoni grodzieńscy nie mogli pominąć podobnych czynności. Członkami loży była ówczesna elita z otoczenia hr. Tyzenhauza: lekarze, architekci, przemysłowcy, wojskowi oraz mieszcianie grodzieńscy. Właśnie dzięki ich działalności grodzieńskie przedmieście Horodnica w drugiej połowie XVIII w. uległo znacznym zmianom na płaszczyźnie kulturowej. L. Hass, informując krótko o działalności masonów w Grodnie, wzmiankuje o pracy “nieregularnej loży[...]St. Jacques de la parfaite Egalite” w latach 80-ch XVIII w.[22] Informacja ta jednak jest niepewna, bowiem praca loży, która nie wchodziła do struktury francuskiego Wielkiego Wschodu, na razie nie da się potwierdzić dokumentami.

Loża masońska w Grodnie w latach 1817-1821. Założenie

Na początku XIX w. ruch wolnomularski na terenach byłego WKL odrodził się. Stało się to przy aprobacie rosyjskiego imperatora Aleksandra I, również masona. Temu procesowi sprzyjało pojawienie się różnorodnych organizacji jak: “Sojuzsu Przyjaciół” w Warszawie, którego głównym celem była restytucja Rzeczypospolitej w granicach sprzed 1772 roku, Szubrawców czy Towarzystwa Filomatów w Wilnie[23].

W 1816 r. została założona loża “Pochodnia Północy” w Mińsku oraz “Dobry Pasterz” w Wilnie, zaś w 1817 r. została zapoczątkowana działalność jeszcze trzech łóż: “Węzeł Jedności” w Nowogródku, “Palemon” w Rosieniach oraz “Przyjaciele Ludzkości” w Grodnie[24].

Powstanie grodzieńskiej loży odbyło się w następujący sposób: Piątego kwietnia 1817 roku przez prowincjonalną lożę “Doskonała Jedność” został wydany “dyplom” utworzenia loży w Grodnie[25]. Dwudziestego maja tegoż roku prowincjonalna loża otrzymała od wolnomularzy z Grodna prośbę o zatwierdzenie loży. W tym dokumencie zwraca uwagę akapit: ”My, mistrz, urzędnicy y Robotnicy tey loży czyniemy tem Pismem że BB .-. wolni mularze na Wschodzie Grodna w dostateczney liczbie zebrani, udali się do Nas z żądaniem ażeby my...wydali Dyplom prawney Konstytucyi na założenie nowej świątyni na tymże Wschodzie pod nazwaniem “Przyjaciele Ludzkości...” [26].

Struktura loży

Głównym inicjatorem i założycielem loży oraz jej pierwszym mistrzem był marszałek brzeski Kalikst Mierzejewski[27]. Do grona założycieli należeli również: pułkownik byłego wojska litewskiego Ignacy Lachnicki[28], lekarz Bernard Michelson, działacz społeczny Ignacy Emanuel Lachnicki[29]. Wśród założycieli loży w Grodnie należy również wymienić: asesora Zarządu Gubernialnego Grodzieńskiego Grzegorza Białockiego, sekretarza Izby Szlacheckiej

Grodzieńskiej Michała Witanowskiego, radcę Izby Skarbowej Wileńskiej Onufrego Krydla, kapitana byłego wojska polskiego Józefa Brzezinę oraz złotnika grodzieńskiego Filipa Meinego.

Wewnętrzna struktura symbolicznej loży grodzieńskiej składała się z trzech szczebli: ucznia, czeladnika i mistrza. Oprócz tego istniał podział na członków czynnych i honorowych. Co rok w dniu 1 marca odbywały się wybory do wszystkich stanowisk loży. Zachowane materiały źródłowe informują o składzie osobowym loży "Przyjaciele Ludzkości" z okresu dwóch kadencji czyli z lat 1819 i 1821. Stanowiska i ich funkcje te wyglądały następująco:

1) mistrz katedry zajmował się administracją i finansami. Pierwszym mistrzem loży "Przyjaciele Ludzkości" był Kalikst Mierzejewski[30], zaś od 1819 r. - cywilny grodzieński gubernator Michał Butowt Andrzejkowicz (1812-1824)[31],

2) namiestnikami mistrza byli: regent Głównego Sądu Grodzieńskiego Wincenty Janowski (1819), prezydent 2-go Departamentu tegoż Sądu Antoni Jelec (1821),

3) dozorczy pomagali mistrzowi w prowadzeniu "robót" w loży. Pierwszym dozorcą w r. 1819 był Michał Witanowski (1819), zaś następnie radca Izby Skarbowej Grodzieńskiej Wincenty Styczyński (1821), na drugiego dozorcę w tych latach obrano prezydenta m. Grodna Kazimierza Kreybicha[32],

4) w skład loży wchodził mówca, którego zadaniem było przechowywanie postanowień posiedzeń oraz ogłoszenie stanowiska na temat nierozstrzygniętych spraw. Funkcje te sprawowali kolejno: asesor Głównego Sądu Grodzieńskiego Dominik Witanowski (1819) oraz adwokat Benedykt Pawłowski, ojciec pisarki Elizy Orzeszkowej (1821),

5) podskarbi kierował finansami. Byli to: Grzegorz Białocki (1819) oraz skarbnik Opieki Społecznej Grodzieńskiej Józef Nielubowicz (1821),

6) sędzia przygotowywał wyrok do spraw winnych braci loży. Funkcje te sprawował: Antoni Jelec (1819) oraz Wincenty Janowski (1821),

7) jałmużnik rządził finansami, przeznaczonymi dla ubogich, odwiedzał chorych członków loży oraz rozdawał pieniężną jałmużnę bez obowiązku finansowego rozliczenia. Jałmużnikiem loży grodzieńskiej byli skarbnik powiatu grodzieńskiego Jan Zacha (1819) i sędzia Romuald Dankiewicz (1821),

8) sekretarz redagował robocze protokoły. Stanowiska to piastowali kolejno: Benedykt Pawłowski i pisarz magistratu m. Grodna Antoni Żyszkiewicz(1819-1821),

9) mistrz obrzędów kontrolował zajmowanie przez braci miejsc w loży zgodnie ich stopniami. Tu należeli podkomorzy powiatu grodzieńskiego Józef Eysymont oraz Stanisław Doliński (1819-1821),

10) stuart pomagał jałmużnikowi w jego pracach dobroczynnych oraz mistrzowi obrzędów podczas bankietów. Pierwszym stuartem w 1819 r. był Filip Meine, zaś po nim w 1821 r. Mikołaj Robbi. Ostatni piastował w 1819 r. stanowisko drugiego stuarda. W 1821 r. drugim stuartem był obywatel grodzieński Jan Michaelis[33]

11) pieczętarz przechowywał pieczęć,

12) archiwista przechowywał akta i wszystkie rejestry. Te dwa stanowiska piastowali: sekretarz Zarządu Gubernialnego Grodzieńskiego Kazimierz Siedlecki (1819) oraz regent sądowy Jan Nielubowicz (1821),

13) budowniczy rachmistrz sprawdzał wszystkie rejestra. Byli to Antoni Żyszkiewicz (1819) oraz pułkownik byłego wojska polskiego Jan Zgórski (1821)[34].

Ogólna liczba członków loży - czynnych i honorowych - wynosiła około 150 osób[35]. Raz w roku loża przedkładała sprawozdanie, które odsyłano do innej loży symbolicznej. Loża posiadała własny sąd. Złamanie ustaw masońskich prowadziło do nakładania na członka pieniężnej kary. Kwota ta wpływała do dobroczynnej kasy.

Zebrań wolnomularzy grodzieńskich odbywały się w usytuowanym na wschodnich krańcach Grodna "gmachu loży masońskiej". Budynek ten później został przekazany Towarzystwu Dobroczynności[36]. Za jeszcze jedno miejsce spotkań masonerii grodzieńskiej poza miastem służył dwór gubernatora Andrzejkowicza w Bobrze, wybudowany w r. 1818. Oddzielne elementy dworu ("święty więz" z kaplicą wewnątrz i lamus, nie związany z gospodarką) były miejscem rytualnych zebrań[37]. Nieliczne zachowane materiały źródłowe pozwalają na stwierdzenie, że Księgi Budownicze oraz inna dokumentacja była prowadzona w języku polskim i niemieckim[38].

Działalność

Do kodeksu moralnego członków łóż symbolicznych należały zaufanie, szczerłość, miłosierdzie, posłuszeństwo, dobrotliwość, śmiałość i milczenie. Na każdym posiedzeniu loży wiele czasu poświęcano omówieniu rozchodów finansowych na cele filantropijne. Dlatego z całą pewnością można zaliczyć na konto wolnomularzy grodzieńskich szereg akcji dobroczynne z początku XIX w.

Masoneria przyczyniła się do założenia w Grodnie Towarzystwa Dobroczynności 12 grudnia 1820 r. Cywilny grodzieński gubernator Michał Andrzejkowicz, który, przypomnijmy, był mistrzem loży "Przyjaciele Ludzkości", wydał rozporządzenie na rozmieszczenie tego Towarzystwa w gmachu byłego szpitala św. Ducha przy dawnej ulicy Wileńskiej czyli Dominikańskiej[39]. W 1824 r. na mocy zarządzenia Andrzejkowicza został sporządzony projekt przebudowy na wpół zniszczonego budynku szpitala z przeznaczeniem go na Dom Dobroczynności. Gmach miał być odremontowany zaraz po sprawdzeniu jego stanu technicznego przez architekta Józefa Michaelisa[40].

Biorąc pod uwagę działalność dobroczynną masonerii grodzieńskiej, należałoby przypomnieć o jej dorobku w tej dziedzinie, a szczególnie zwrócić uwagę na osobę gubernatora grodzieńskiego Michała Butowta Andrzejkowicza oraz innych aktywnych wolnomularzy.

Masoneria grodzieńska ofiarowała oraz zarazem gromadziła fundusze na cele filantropijne. W 1820 r. Andrzejkowicz przeznaczył na czasopismo "Dzieje Dobroczynności" kwotę stu rubli. Na ten cel pewne sumy ofiarowali również inni znani masoni grodzieńscy jak Ignacy Lachnicki czy Józef Brzezina. W 1818 r. prezydent Grodna Kazimierz Kreybich na cele dobroczynne zebrał dosyć pokaźne kwoty w wysokości 509,2 złotych i 130 rubli asygnacjami. Niekiedy wolnomularze pośredniczyli w takich sprawach. W taki sposób została

wykorzystane asygnacje wartości 200 rubli, nadesłane przez mieszkankę Grodna Chociszewską na imię prokuratora grodzieńskiego Jozefa Horehlada[41].

Podczas wyborów zarządu Towarzystwa Dobroczynności w Grodnie w r. 1820 zgłoszono 13 kandydatury na stanowisko, wśród których sześciu należało do loży "Przyjaciele Ludzkości": prezydenta - gubernatora Andrzejkowicza, członków - urzędników gubernialnych Józefa Horehlada, Antoniego Jelca, Dominika i Michała Witanowskich oraz Kazimierza Kreybicha[42].

W akcjach dobroczynnych brali udział zarówno wolnomularze, jak i członkowie ich rodzin. Ówczesna prasa informuje o koncercie córki gubernatora Andrzejkowicza Melanii na rzecz ubogich w Grodnie, który się odbył w domu gubernatora. 11-letnia Melania "...w czasie terazniejszego karnawału i elekcyi szlacheckich wydała koncert na fortepiano, z przeznaczeniem dochodu na dom dobroczynności grodzieński..."[43]. Z tego koncertu zebrano 57 czerwonych złotych, srebrem 232 rubli i 10 kopiejek, asygnacjami 195 rubli.

Masoneria grodzieńska wobec reform Jakuba Szymkiewicza. Kryzys i zamknięcie łóż

W 1818 r. sytuacja organizacji masońskiej znacznie skomplikowała się. W 1816 r. Wielki Wschód pracował nad reformą konstytucji 1784 r. Lecz z powodu zróżnicowania zdań prace rozciągnęły się na cztery lata. Coraz wyraźniej zarysowywały się powstałe sprzeczności w prowincji litewskiej. Na czele reformatorów stał Jakub Szymkiewicz, który złożył obszerny program przekształcenia łóż w towarzystwa naukowo-filantropijne[44]. Na posiedzeniu wileńskiej loży "Gorliwy Litwin" 16 marca 1818 r. Szymkiewicz poinformował zebranych, że prowincja litewska liczy około 10 łóż (dokładnie ich było 12) przy liczbie członków siedmiuset. Szymkiewicz proponował radykalnie zmienić tryb funkcjonowania masońskiej organizacji. Jego zdaniem konspiracyjne warunki pracy komplikowały fakt dalszego istnienia oraz wyrządzały niezmiernie szkody masonerii, która ponadto nie mogła liczyć na poparcie zarówno narodu, jak i rządu. Propozycja uzdrowienia stosunków w środowisku wolnomularskim miała według Szymkiewicza objąć następujące działania: dokonania podziału zakonu na niezależne towarzystwa, nie związane obowiązkami uiszczenia pieniężnych składek członkowskich, nad którym wydatkowaniem jak dotąd nie rozciągano kontroli. Działalność łóż miała być prowadzona legalnie, bez konspiracji. Każda loża winna posiadać odrębny statut i samodzielnie prowadzić działalność publiczną, podlegającą sprawozdaniu. Członkom każdej loży należy zezwolić na udział w posiedzeniach innych łóż, ale jedynie w charakterze gości[45].

Mistrz loży grodzieńskiej "Przyjaciele Ludzkości" Michał Andrzejkowicz scharakteryzował projekt Szymkiewicza jako bezwartościowy i pozbawiony możliwości realizacji. Przywoływał do porządku tych masonów, którzy byli przeciwni starej strukturze organizacyjnej. Dla wzmocnienia swego stanowiska przeciwnicy Szymkiewicza dnia 23 marca 1818 r. utworzyli radę. Na jej posiedzeniu zostały ogłoszone dezyderaty dalszego działania oraz pismo Andrzejkowicza o treści antyreformatorskiej. Konstytucja 31 marca 1820 r. była sprzeczna z ideami Szymkiewicza. Wprowadzała centralizację w postaci siedmiuosobowego prezydium na czele z Wielkim Mistrzem oraz ograniczała prawo prowincjonalnych i symbolicznych łóż. 21 loża symboliczna, w tym i grodzieńska, nie zaakceptowały konstytucji[46].

Fala obudzonego ruchu masońskiego wzbudziła niepokój imperatora rosyjskiego Aleksandra I. Na podstawie ukazu z dnia 1 sierpnia 1821 r. loże wolnomularskie zostały zamknięte[47]. 30 listopada tegoż roku wileński generał-gubernator Andrej Rymski-Korsakow wydał

podobne rozporządzenie na podwładnym sobie terenie. 25 września 1822 r. Najwyższe zebranie masonerii w Warszawie otrzymało od księcia namiestnika pismo: „..tajne zebranie może wzbudzić podejrzenie nawet wtedy, jeśli one zostało zebrane w najlepszej intencji. Z tego powodu zapraszamy Najwyższe zebranie frankmasonstwa w Polsce wstrzymać pracę oraz rozkazujemy wszystkim wstrzymać pracę we wszystkich innych lożach do czasu nieokreślonego...”[48]. 28 września tegoż roku Najwyższe zebranie na posiedzeniu podjęło decyzję o przechowywaniu w bezpiecznym miejscu swych archiwów i insygniów. Odpowiedzialność za wykonanie spadła na Stanisława Kłosowskiego, Fryderyka Płasta i Karola Hofmana.

5 września 1822 r. grodzieński gubernator Andrzejkowicz otrzymał rozporządzenie o zamknięciu loż w guberni. W myśl pisma kierownika Ministerstwa Spraw Wewnętrznych hr. Koczubieja zarządono “zamknąć wszystkie loże oraz inne tajne stowarzyszenia, zaś ich założenie odtąd nie zezwalać [...] ogłosić o tym wszystkim członkom towarzystw i zobowiązać ich do złożenia obietnicy nie brać udziału w innych towarzystwach wolnomularzy”. Urzędnicy instytucji państwowych mieli podpisać zobowiązanie następującej treści: “Ja, niżej podpisany będący członkiem towarzystwa byłej loży masońskiej pod wezwaniem NN tym ogłaszam: że odtąd pod żadnym pozorem nie będę członkiem ani masońskich, ani jakich bądź tajnych towarzystw, które mogą być przewidywane pod jakimkolwiek szlachtetnym tytułem”[49]. Podobne zobowiązanie w Grodnie zostało złożone przez około 30 urzędników.

Loże masońskie, mimo przeróżnych zakazów, kontynuowały swoje prace jeszcze w 1823 r, co wynika z korespondencji tajnego radcy senatora Nowosilcewa do gubernatora Andrzejkowicza, datowanej 24 maja 1823 r. Niebawem, w tym samym miesiącu, masonerii został zadany ostateczny cios. Dwudziestego piątego maja w Wilnie zostały spalone masońskie dekoracje i przedmioty obrzędowe (gwiazdy, trupie czaszki, świeczniki). Dwudziestego dziewiątego maja prezydent n. Grodna Kazimierz Kreybich otrzymał analogiczne rozporządzenie. Resztki dekoracji masońskich zostały zniszczone i oddane na pastwę płomieniom. Archiwa wolnomularzy spotkał ten sam los, co i archiwa XVIII w[50].

Rozbieżności zdań zaistniałe wewnątrz struktur masońskich spowodowały opłakane rezultaty - zamknięcie loż. Była to jednak pozorna przyczyna rozbicia instytucji wolnomularskich. Propozycja Szymkiewicza stworzenia legalnych warunków pracy loż budziły uzasadnione obawy tej części członków, których niepokoiło ujawnienie pewnych działań, nieprawomyślnych wobec władz carskich, na przykład: kwestii zniesienia poddaństwa chłopów lub odbudowy niepodległości Rzeczypospolitej. Nie wykluczone, że masoneria grodzieńska na czele z Andrzejkowiczem rozumiała, że legalna działalność loż nawet pod szyldem prac naukowo-filantropijnych może spowodować pełną kontrolę ze strony władz. Zmusiłoby to wolnomularzy nie tylko do ujawnienia zarówno legalnych prac, lecz i działań o ukrytym charakterze politycznym. Można sądzić, że to przesądziło o odrzuceniu propozycji reform Szymkiewicza.

Najprawdopodobniej sposoby osiągnięcia masońskich celów różniły się w obrębie poszczególnych loż. Wolnomularze grodzieńscy byli zwolennikami ewolucyjnego rozstrzygnięcia ważnych społecznych postulatów. Pułkownik Ignacy Lachnicki w swojej pracy Biografia włościanina nad brzegami Niemna powyżej Łosośnej mieszkającego pokładał nadzieje w rosyjskim imperatorze w kwestii zniesienia poddaństwa chłopów. Takie rozwiązanie mógł sugerować wcześniej zastosowany dekret saskiego króla i wielkiego księcia warszawskiego z dnia 21 grudnia 1807 r. o wyzwoleniu chłopów polskich[51]. Sugestie

Lachnickiego nie zostały dostrzeżone na dworze petersburskim, zaś otrzymane “w rekompensacie” odznaczenie za wzorowe zarządzanie swoją gospodarką nie mogło go satysfakcjonować.

Kalixst Mierzejewski, pierwszy mistrz loży “Przyjaciele Ludzkości”, zarówno jak i szereg innych wolnomularzy, miał podobnie umiarkowane poglądy: nie popierał radykalnych zbrojnych metod osiągnięcia politycznych celów. Dowodem niech będzie jego bierny stosunek do powstania listopadowego. Od r. 1816 Mierzejewski mieszkał w Warszawie. Właśnie tu otrzymał wiadomość o powstaniu. Nie przyłączył się do niego, odjechał do Krakowa[52].

Godząc się z faktem rozbiórów kraju, masoni żywili nadzieje na inne formy państwowego ustroju, na przykład, autonomiczny status byłych ziem WKL w ramach Imperium Rosyjskiego. Tym też można wytłumaczyć udział po stronie rosyjskiej kilku członków loży “Przyjaciele Ludzkości”: Grzegorza Białockiego, Ludgarda Buchowieckiego oraz Kazimierza Siedleckiego.

Masoneria wywarła znaczny wpływ na młodzież akademicką. W Wilnie Tomasz Zan, filomata oraz zarazem członek loży “Szkoła Sokratesa”, na jednym z posiedzeń prowincjonalnej loży recytował wiersze[53]. Z członkami Towarzystwa Filomatów utrzymywał również kontakty Ignacy Lachnicki[54].

W taki więc sposób w pierwszej połowie XIX w. zamknęła się najciekawsza, aczkolwiek do końca nie rozwiązana, karta wolnomularstwa grodzieńskiego. Należy jednak zauważyć, że zdaniem Ludwika Hassa po zamknięciu niektóre loże prowadziły swą działalność nielegalnie, w tym i loża konstytucyjna loża “Przyjaciele Ludzkości”[55]. Za potwierdzenie może służyć ciekawy fakt historii miasta z końca 30-tych lat XIX w. W listopadzie 1838 r. Piotr Simonowski, niegdyś czynny członek masonerii grodzieńskiej, poradził uczniowi 7-ej klasy gimnazjum w Grodnie, Karolowi Bernardowi, wstąpić do loży. Jednak próby werbunku ucznia władze gimnazjalne tak i potrafiły udowodnić. Głównym dowodem jego winy była księga, którą Bernard otrzymał od starego masona. Okazała się ona nie czym innym, jak zbiorem ód i pieśni w języku francuskim, wychwalającym wolnomularstwo[56].

Wykaz członków loży grodzieńskiej “Przyjaciele Ludzkości”
/doc/ /zip/

[1] F. Eger, Historia masonerii i innych towarzystw tajnych, Warszawa 1904; też, Żydzi i masoni we wspólnej pracy. Warszawa 1908.

[2] S. Załęski, O masonii w Polsce od roku 1742 do 1822. Kraków 1889; tenże, O masonii w Polsce od roku 1738 do 1822. Cz. 1, wyd. 2. Kraków 1908.

[3] С. Добрянский, Масонские ложы в Литве. [W:] Записки Северо-западного отдела Императорского Русского географического общества [dalej ЗСЗОИРГО]. Кн. 2. Вильно 1911, с. 231-262; tenże, Очерки из истории масонства в Литве. [W:] ЗСЗОИРГО. Кн. 4, Вильно 1914, с. 103-145.

[4] С. Добрянский, Масонские ... с. 252.

[5] S. Małachowski-Lempicki, Wykaz...s. 117; tenże, Wolnomularstwo na ziemiach dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego 1776-1822. [W:] Rozprawy Wydziału Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie. T. IV, z. 1. Wilno 1930; tenże, Wolnomularstwo polskie za Stanisława Augusta (1784-1795). “Wiedza i Życie”, 1927, nr 21, s. 1-18; tenże, Wykaz

polskich łóż oraz ich członków w latach 1738-1821. [W:] Archiwum Komisji Historycznej. T. II. Kraków 1930, s. 112-430.

[6] J. Jodkowski, Loża masońska w Grodnie i Białymstoku w latach 1781-1821. "Głos Ziemi Grodzieńskiej", 9 IX 1931.

[7] L. Hass, Wolnomularstwo w Europie Środkowo-wschodniej w XVIII i XIX w. Wrocław 1982.

[8] "Dzieje Dobroczynności Krajowej i Zagranicznej". Wilno 1820, nr 1; 1821, nr 15.

[9] С. Добрянский, Массонские ... с. 232.

[10] S. Małachowski-Łempicki, Wykaz...s. 117.

[11] S. Małachowski-Łempicki, Wolnomularstwo polskie... s. 1; P. Chmielowski, Liberalizm i obskurantyzm na Litwie i Rusi. [W:] Biblioteka Dzieł Wyborowych. Warszawa 1898, nr 21, s. 21-26; J. Siewierski, Dzieci wdowy czyli opowieści masońskie. Milanówek 1992, s. 8, 12.

[12] S. Małachowski-Łempicki, Wykaz... s. 117.

[13] С. Добрянский, Массонские... s. 233.

[14] Polska Stanisławowska w oczach cudzoziemców. T. 1. Warszawa 1963, s.681.

[15] S. Małachowski-Łempicki, Wolnomularstwo polskie... s.1.

[16] S. Małachowski-Łempicki, Wolnomularstwo na ziemiach... s. 167.

[17] Ibidem.

[18] С. Добрянский, Массонские...s. 234.

[19] S. Małachowski-Łempicki, Wolnomularstwo polskie... s.9.

[20] Ibidem; Polski Słownik Biograficzny (dalej PSB). T. 1. Kraków 1935, s. 392.

[21] S. Małachowski-Łempicki, Wolnomularstwo na ziemiach... s. 53.

[22] L. Hass, Wolnomularstwo... s. 53; И. Рябинин, Польское масонство. [W:] Масонство. Москва 1991, с. 234.

[23] С. Добрянский, Очерки... с. 105.

[24] S. Małachowski-Łempicki, Wolnomularstwo na ziemiach... s. 33, 50, 54; S. Załęski, O masonii w polsce od roku 1742... s.188.

[25] DR BAN Litwy F 75-265 k. 87.

[26] DR BAN Litwy PK 2-43 (F 5-43)

[27] Kalikst Mierzejewski - właściciel kilku majątków w powiatach kobryńskim, prużańskim i brzeskim guberni grodzieńskiej. Zmarł w kwietniu 1854 r.; S. Małachowski-Łempicki, Wolnomularstwo na ziemiach... s. 53; НАНБ в Grodnie F. 1 op. 28 akt 713 k. 1; F. 6 op. 1 akt 197 k. 87.

[28] Ignacy Lachnicki - radca stanu i członek Warszawskiego Królewskiego Towarzystwa Rolniczego. Zob.: S. Małachowski-Łempicki, Wolnomularstwo na ziemiach... s. 53; НАНБ в Grodnie F. 6 op. 1 akt 162 k. 13, 37; J. E. Lachnicki, Statystyka guberni Litewsko-Grodzieńskiej. Wilno 1817, s. 1.

[29] I. E. Lachnicki był znany jako autor Statystyki guberni Litewsko-Grodzieńskiej (1817), wydawca Pamiętnika Magnetycznego (Wilno 1816-1818). I. E. Lachnicki był inicjatorem skierowania grupy geologicznej dla zbadania pokładów soli kamiennej na terenie Grodzieńszczyzny, Wileńszczyzny i Białostoczczyzny w latach 1824-1826. Dzięki jego staraniom zostały odnalezione klucze wodne w Druskienikach (1824), biała kreda w Pyszkach pod Grodnem, margiel, kreda i glina biała w Poniemuniu. W 1825 r. minister Skarbu Imperium Rosyjskiego wystosował prośbę na imię Cesarzewicza Konstantego o nadanie Lachnickiemu orderu św. Włodzimierza IV klasy lub św. Anny III klasy. Zob.: S. Małachowski-Łempicki, Wolnomularstwo na ziemiach... s. 53; "Pamiętnik Magnetyczny Wileński" 1816, nr 1, s. 6-8; P. Chmielowski, Liberalizm i obskurantyzm... s. 85-94, 152; НАНБ в Grodnie F. 6 op. 1 akt 111 k. 19, 32-33.

[30] S. Małachowski-Łempicki, Wolnomularstwo na ziemiach... s. 53.

- [31] Е. Орловский, Гродненская старина. Ч. 1. Гродна 1910, с. 235; НАНБ в Гродне F. 6 op. 1 akt 9 k. 5; Dział Rękopisów Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego (dalej DR BUWil.) F 4 A 458 k. 24 v.
- [32] S. Małachowski-Łempicki, Wolnomularstwo na ziemiach... s. 53; DR BUWil. F 4 A 458 k. 24 v.
- [33] S. Małachowski-Łempicki, Wolnomularstwo na ziemiach... s. 54; DR BUWil. F 4 A 458 k. 28 v. Wśród wyżej wymienionych nazwisk szczególną uwagę zwraca ród Michaelisów, sięgający swą metryką grodzieńską XVI w. Józef Jodkowski nazwisko to spotkał w aktach Metryki Litewskiej. Był im budowniczy miejski, który zmarł przed 1605 r. W XIX w. tę rodzinną tradycję kontynuował Józef Michaelis, architekt guberni grodzieńskiej. W 1830 r. wykonywał roboty tymczasowe w związku z remontem budynku Domu Dobroczynności w Grodnie. Zob.: НАНБ в Гродне F. 1 op. 1 akt 1342 k. 249; F. 2 op. 37 akt 1037; F. 8 op. 1 akt 672; J. Jodkowski, Grodno. Wilno 1923, s. 82).
- [34] S. Małachowski-Łempicki, Wolnomularstwo na ziemiach... s. 54; DR BUWil. F 4 A 458 k. 24 v.
- [35] S. Załęski, O masonii w Polsce od roku 1738... s. 204-210; S. Małachowski-Łempicki, Wykaz... s. 112-430; DR BUWil. F 4 A 458 k. 24 v-28 v.
- [36] Litewskie Państwowe Archiwum Historyczne [dalej LPAH] F. 1135 op. 12 akt 283.
- [37] J. Maroszek, Bobra Wielka. Dzieje dworu i parku. "Rocznik Białostocki", 1991, s. 285.
- [38] DR BAN Litwy F 75-134 nr 9-11.
- [39] "Dzieje Dobroczynności", Wilno 1820, nr 1, s. 37; Szpital i kościół św. Ducha został założony w połowie XVI w. przez królową Bonę. W drugiej połowie XVIII w. znajdował się w uszkodzonym stanie. Mimo wszystko mieścił się tu szpital dla ubogich, zaś na początku XIX w. osiedlili się tu mariawitki, kontynuując dawne dobroczynne tradycje.
- [40] НАНБ в Гродне F. 1 op. 1 akt 1342 k. 249; F. 259 op. 2 akt 32 k. 6; Е. Квитницкая, Особенности средневековых храмов Белоруссии. "Архитектурное наследие" 1975, nr 23, с. 80.
- [41] "Dzieje Dobroczynności", Wilno 1820, nr 1, s. 37; НАНБ в Гродне F. 6 op. 1 akt 198.
- [42] "Dzieje Dobroczynności", Wilno 1820, nr 1, s. 39.
- [43] Ibidem, 1821, nr 15, s. 307-308.
- [44] J. Siewierski, Dzieci... s. 35.
- [45] С. Добрянский, Массонские... с. 237; теңе, Очерки... с. 117-120; "Traktat Jakuba Szymkiewicza o znaczeniu towarzystwa wolnomularzy i obowiązkach członków tego towarzystwa" świadczył o sprzecznościach pomiędzy celem reformatorskiego skrzydła a Wielkim Wschodem: "Dopraszamy się reformy dla tego ażeby było zniesione wyznaczenie tajemnictwa wolnomularskiego[...]Cele wolnomularstwa w oświeceniu dobroczynności poczytujemy za bardzo chwalebne i świetne, zatem chcemy zostać w dążeniu do tychże celów przez związek wolnomularski beztajemniczy. Gdy zaś takowa reforma wymaga odmiany ustaw przeto w tym celu życzymy aby wolno było każdemu podawać projektu i uwagi podług wewnętrznego najszczerzego przekonania [...] bo za najpierwszy sobie obowiązek cudze przekonanie szanować i nie gniewać się, że kto inny czuje, pojmuje i myśli..." : DR BAN Litwy F 17/237/2 k. 4, 41.
- [46] DR BAN Litwy BF 9-3112 k. 11v-12.
- [47] С. Добрянский, Массонские... с. 253.
- [48] НАНБ в Гродне F. 1 op. 1 akt 2860 k. 1, 4, 5.
- [49] Ibidem, k. 7, 15, 17, 18, 20, 21, 25, 26, 34, 37, 38.
- [50] Ibidem, k. 67-68, 71, 94; С. Добрянский, Массонские... с. 26-27; И. Рябинин, Польское... с. 244. Pojedyncze odpisy akt loży grodzieńskiej "Przyjaciele Ludzkości" są przechowywane w Dziale Rękopisów BAN Litwy F 75-134 nr 9-11.

[51] I. Lachnicki, Biografia włościanina nad brzegami Niemna powyżej Łosośnej mieszkającego. Warszawa 1815, s.4, 135.

[52] NAHB w Grodnie F. 4 op. 1 akt 87 k. 6, 7.

[53] S. Małachowski-Łempicki, Wolnomularstwo na ziemiach... s. 44, 187.

[54] Korespondencja filomatów (1817-1823). Warszawa 1989, s. 359, 447.

[55] L. Hass, Wolnomularstwo... s. 318.

[56] LPAH F. 567 op. 2 akt 4462 k. 1, 2, 8.

Źródło: http://autary.iig.pl/hardziejew/art_masony_przyczynki.htm